

Юридичні науки

УДК 347.1

Бірук Анна Сергіївна

студентка інституту права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Бирук Анна Сергеевна

студентка института права

Киевского национального университета имени Тараса Шевченко

Biruk Anna

Student of the

Taras Shevchenko National University of Kyiv

Науковий керівник:

Кохановська Олена Велеоніівна

доктор юридичних наук, професор кафедри цивільного права

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

**ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ ГЛАСНОСТІ
СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ СПРАВ В УМОВАХ
КАРАНТИННИХ ОБМЕЖЕНЬ
ОБЕСПЕЧЕНИЕ РЕАЛИЗАЦИИ ПРИНЦИПОВ ГЛАСНОСТИ
СУДЕБНОГО РАССМОТРЕНИЯ ГРАЖДАНСКИХ ДЕЛ В
КАРАНТИННЫХ УСЛОВИЯХ
PRINCIPLE OF PUBLICITY OF JUDICIAL PROCEEDINGS AND ITS
IMPLEMENTATION UNDER THE QUARANTINE**

Анотація. Гласність судового процесу – одна з основних конституційних засад здійснення судами правосуддя, а також необхідна складова належної процедури розгляду цивільних справ. Публічність судових рішень, вільний доступ до них, право учасників справи

ознайомлюватися з матеріалами, бути повідомленими про час та місце судового засідання, право інших осіб (за винятком закритого судового розгляду) бути присутніми та здійснювати фіксацію у порядку, визначеному ЦПК – не просто складові досліджуваної засади, а необхідні гарантії захисту прав та законних інтересів усіх учасників справи.

Реакція на виклики пандемії у вигляді внесення змін до вітчизняних процесуальних законів внесла свої корективи у розуміння даного принципу, тому актуальним стало питання його нової реалізації та сфери дії, що і є основною метою даної статті.

Ключові слова: принцип гласності, пандемія, цивільний процес, правова регламентація, практика ЄСПЛ.

Анотація. Гласность судебного процесса - одна из основных конституционных принципов осуществления судами правосудия, а также необходимая составляющая надлежащей процедуры рассмотрения гражданских дел. Публичность судебных решений, свободный доступ к ним, право участников дела ознакомиться с материалами, быть сообщенным о времени и месте судебного заседания, право других лиц (за исключением закрытого судебного разбирательства) присутствовать и осуществлять фиксацию в порядке, определенном Гражданским процессуальным кодексом - не просто составляющие исследуемой основы, а необходимые гарантии защиты прав и законных интересов всех участников дела.

Реакция на вызовы пандемии в виде внесения изменений в отечественных процессуальных законах внесла свои коррективы в понимание данного принципа, поэтому актуальным стал вопрос его новой реализации и сферы действия, что и является основной целью данной статьи.

Ключевые слова: принцип гласности, пандемия, гражданский процесс, правовая регламентация, практика ЕСПЧ.

Summary. *Publicity of the trial is one of the basic constitutional principles of justice and part of the proper procedure for civil cases. Publicity of court decisions, free access to them, the right of participants in the case to review the materials, to be notified of the time and place of the hearing, the right of others (except in closed court) to be present and record in the manner prescribed by the CPC - not just components of the study principles, and the necessary guarantees to protect the rights and legitimate interests of all parties to the case.*

The response to the challenges of the pandemic in the form of amendments to domestic procedural laws has made its adjustments in the understanding of this principle, so the question of its new implementation and scope has become relevant, which is the main purpose of this article.

Key words: *principle of publicity, pandemic, civil process, legal regulations, European Court of Human Rights practices.*

Постановка проблеми. Забезпечення гласності судового розгляду – питання, що особливо актуально постало у наш час, де в умовах світової пандемії неодноразово корегувалися процедурні аспекти та вносилися зміни до процесуальних кодексів. Відкритість доступу до правосуддя, що є своєрідним чинником обмеження свавілля суддів та процесуальною гарантією учасників справи, слід визначати як необхідну складову механізму судочинства та належної реалізації судами їх функції щодо здійснення правосуддя.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Гласність судового процесу як один із основоположних принципів цивільного судочинства неодноразово досліджувалась у працях вітчизняних цивілістів, як Басай

В.П., Безклубий І.А., Дзера О.В., Вінник О.М., Задихайло Д.В., Кохановська О.В., Майданик Р.А., Мілецький В.П., Пашков В.М., Подцерковний О.П., Цюра В.В. Так як нові виклики сьогодення породжують нові актуальні проблеми для реалізації нормативних положень чинного законодавства, то висвітлення даного питання через брак наукових досліджень стосовно обраної теми, буде базуватися безпосередньо на законодавчих актах.

Виклад основного матеріалу. Відкритість судового розгляду як необхідний елемент здійснення правосуддя закріплено у ст. 129 Конституції України [8], ст. 11 ЗУ «Про судоустрій та статус суддів» та ст. 7 ЦПК. Штефан М.Й. зазначає, що гласність цивільного процесу забезпечує правову пропаганду чинних законів, обізнаність населення з діяльністю суду, а отже, сприяє зміцненню його авторитету. Присутні у залі особи переконуються в гуманності і справедливості законів, що у свою чергу позитивно впливає на учасників судового процесу, процесуальні дії яких контролюються громадянами, присутніми у залі судового засідання [1, ст. 32].

Термін «гласний» (прилюдний, привселюдний) тлумачиться як «доступний для суспільного ознайомлення і обговорення», а його зміст включає наступні елементи:

- свобода і публічність слова усного і свобода слова друкованого; відкрите співставлення ідей та думок;
- відкритість і доступність діяльності всіх органів влади і управління, посадових осіб; можливість безперешкодного звернення до них громадян з пропозиціями і заявами;
- надання громадянам та їх об'єднанням інформації, необхідної для участі в обговоренні і вирішенні питань державного і громадського життя, а також тієї, що торкається їх прав, обов'язків і законних інтересів;

- вільне виявлення, вивчення і оголошення громадської думки;
- право громадян знати, чи враховується громадська думка при прийнятті рішень чи ні, а якщо ні, то з яких причин;
- обнародування прийнятих рішень і доведення їх до відома зацікавлених осіб та організацій [2, ст. 54].

Як зазначає Штефан М.Й., зміст принципу гласності цивільного судочинства полягає в тому, що розгляд справ у всіх судах відкритий, за винятком випадків, коли це суперечить інтересам охорони державної таємниці. Зокрема, ч. 2 ст. 7 ЦПК визначено, що будь-яка особа має право бути присутньою у відкритому судовому засіданні. Від такої особи забороняється вимагати будь-які документи, крім документа, що посвідчує особу. Особи, які бажають бути присутніми у судовому засіданні, допускаються до зали судових засідань до початку судового засідання або під час перерви. Щодо закритого судового розгляду, то він проводиться лише у випадках, які чітко встановлені Законом, а саме ч. 7 ст. 7 ЦПК: якщо відкритий судовий розгляд може мати наслідком розголошення таємної чи іншої інформації, що охороняється законом, або за клопотанням учасників справи з метою забезпечення таємниці усиновлення, запобігання розголошенню відомостей про інтимні чи інші особисті сторони життя учасників справи або відомостей, що принижують їхню честь і гідність, а також в інших випадках, установлених законом, наприклад, дослідження змісту особистих паперів, листів, записів телефонних розмов тощо [3].

Гласність включає відкритість усіх матеріалів справи для її учасників, їх право знайомитися з матеріалами, обов'язкове їх інформування про час і місце судового засідання, про результати розгляду відповідної справи. Будь-яка особа, яка не є учасником справи, має право на доступ до судових рішень у порядку, встановленому законом, згідно ч. 1 ст. 8 ЦПК [1, ст. 33-34]. Стосовно фіксації судового засідання, то фотозйомка, відео- та аудіозапис з використанням портативних відео- та

аудіотехнічних засобів проводяться без отримання окремого дозволу суду, не створюючи перешкод у веденні засідання і здійсненні учасниками судового процесу їхніх процесуальних прав. Дозвіл суду на проведення трансляції є обов'язковим, а якщо судове засідання проводиться в форматі відеоконференції, то у мережі Інтернет здійснюється його обов'язкова трансляція. Закрите засідання встановлює свої вимоги стосовно відкритості та фіксації, що пов'язано з особливістю розглядуваної справи, зокрема згідно ч. 11 ст. 7 ЦПК використання систем відеоконференц-зв'язку та транслявання перебігу судового засідання в мережі Інтернет у закритому судовому засіданні не допускається [3].

Пандемія, яка сколихнула весь світ новими викликами, не могла пройти повз і процедури розгляду справ у судах. 16 березня 2020 року Рада суддів України своїм листом, а 17 березня 2020 року – рішенням №19 у відповідь на постанову Кабміну від 11 березня 2020 року №211 «Про запобігання поширенню на території України коронавірусу COVID-19» поширила рекомендації щодо встановлення особливого режиму роботи судів. Зокрема, серед них: обмежити допуск в судові засідання осіб, які не є учасниками судових засідань; обмежити допуск у судові засідання та приміщення суду осіб з ознаками респіраторних захворювань: блідість обличчя, почервоніння очей, кашель; припинити проведення особистого прийому громадян керівництвом суду; ознайомлення учасників судового процесу з матеріалами судової справи, за наявності такої технічної можливості, здійснювати в дистанційному режимі, шляхом надсилення сканкопій матеріалів судової справи на електронну адресу, зазначену у відповідній заяві, заяви про ознайомлення приймати через дистанційні засоби зв'язку; по можливості здійснювати судовий розгляд справ без участі сторін, в порядку письмового провадження. Аналогічні рекомендації щодо забезпечення стабільної роботи в умовах карантину були надані Вищою радою правосуддя 27 березня 2020 року.

Рекомендації, як відомо є диспозитивними нормами та не носять загальнообов'язкового характеру. Хоча, аналізуючи безпосередню діяльність судів у цей період, слід відмітити дотримання ними наведених вимог та часткове обмеження доступу осіб до зали судових засідань, що у свою чергу містить ознаки порушення принципу гласності.

Надалі врегулюванням даного питання зайнялася Верховна Рада України, прийнявши 30 березня 2020 року ЗУ № 540-ІХ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)». З моменту набрання чинності даним законом, увійшли в дію імперативні норми ЦПК, зокрема наступні: суд може прийняти рішення про обмеження доступу осіб, які не є учасниками судового процесу, в судові засідання під час карантину, встановленого Кабінетом Міністрів України відповідно до Закону України "Про захист населення від інфекційних хвороб", *якщо участь в судовому засіданні становитиме загрозу життю чи здоров'ю особи*"; під час дії карантину, встановленого Кабінетом Міністрів України з метою запобігання поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19), учасники справи можуть брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів. Підтвердження особи учасника справи здійснюється із застосуванням електронного підпису, а якщо особа не має такого підпису, то у порядку, визначеному Законом України "Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус" або Державною судовою адміністрацією України" [4].

Відповідно дане положення носить імперативний характер і за своїм змістом частково звужує попереднє законодавче закріплення принципу гласності. Питання виникає у тому, яким чином суди мають перевіряти, чи

участь в судовому засіданні становитиме загрозу життю чи здоров'ю особи. Охоронці на вході з електронними термометрами, які не завжди показують правильну і точну температуру тіла, чи судді, у яких явно відсутні медичні навички, зобов'язані виявляти таку можливу загрозу? На нашу думку, це нова можливість для маніпуляцій стосовно допуску осіб до судового розгляду та реалізації конституційного принципу гласності.

Для аналізу законності даного положення слід звернутися до практики ЄСПЛ щодо реалізації досліджуваної засади судочинства. У справі "Белашев проти Росії" (Belashev v. Russia) Суд вказав, що забезпечення відкритості судового розгляду становить основоположний принцип, закріплений у пункті 1 статті 6. Такий публічний характер судового розгляду гарантує сторонам у справі, що правосуддя не здійснюватиметься таємно, без публічного контролю; це також один із засобів підтримання довіри до судів. Здійснення правосуддя і, зокрема, судовий процес набувають легітимності завдяки гласності. Забезпечуючи прозорість здійснення правосуддя, гласність, таким чином, сприяє реалізації мети пункту 1 статті 6, а саме - справедливому судовому розгляду, забезпечення якого є одним з основоположних принципів демократичного суспільства у значенні Конвенції [5, ст. 79].

У справі "Б. і П. проти Сполученого Королівства" ЄСПЛ зазначає, що існують винятки з вимоги забезпечення відкритості судового розгляду. Це впливає з тексту самого пункту 1 статті 6, який передбачає, що "преса і громадськість можуть бути не допущені в зал засідань протягом усього судового розгляду або його частини в інтересах... національної безпеки в демократичному суспільстві,... або - тією мірою, що визнана судом суворо необхідною,- коли за особливих обставин публічність розгляду може зашкодити інтересам правосуддя". Отже, за статтею 6 іноді може виявитися необхідним обмежити відкритість і публічність процесу для того, щоб, наприклад, забезпечити безпеку свідків чи нерозголошення

відомостей про них або сприяти вільному обміну інформацією та думками при здійсненні судочинства [6, ст. 34]. У справі «Шагін проти України» ЄСПЛ конкретизував зазначене тим, що міркування безпеки можуть, хоча й рідко, виправдовувати недопущення громадськості на судові засідання. Однак такі міркування безпеки повинні бути достатньо переконливими і повністю поясненими.

Висновки. Отже, принцип гласності судового розгляду є одним з найважливіших конституційних засад здійснення судочинства національними судами, а також необхідним елементом процедури належного розгляду цивільних справ. Пандемія, яка поставила нові виклики у життя людей, внесла свої корективи і у реалізацію судами даного принципу, зокрема шляхом встановлення додаткових обмежень.

Враховуючи вищезазначене, слід констатувати, що часткове обмеження вітчизняним законодавцем принципу гласності, не можна визначати як порушення конституційних засад та міжнародних вимог до здійснення судочинства. По-перше, ЄСПЛ чітко і неодноразово вказує, що дія даної засади не є абсолютною і може у виняткових випадках піддаватися звуженому застосуванню. По-друге, про часткову обмеженість свідчить і власне можливість проведення закритого судового розгляду, передбаченого національним законодавством. По-третє, міркування безпеки як виправдання для введення нових положень у ЦПК є, на нашу думку, обґрунтованим, адже це своєрідна відповідь уряду на нові виклики пандемії та боротьби з нею. З іншого боку питання про забезпечення і належний контроль щодо дії такої норми не має належної регламентації, адже судам не роз'яснено, яким чином вони мають визначати, чи участь в судовому засіданні становитиме загрозу життю чи здоров'ю особи, і чи саме на них покладається обов'язок з перевірки цього аспекту.

Література

1. Цивільний процес : Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / М. Й. Штефан. 2-е вид., переробл. та доповн. К. : Вид. дім "Ін Юре", 2001. 694 с.
2. Новий тлумачний словник Української мови. У 3 томах. Т.2. К.: Аконт, 1998.
3. Цивільний процесуальний кодекс України (зі змінами та доповненнями) № 1618-IV від 18.03.2004 року // Відомості Верховної Ради. України. 2004.
4. Закон України № 540-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)».
5. *BELASHEV v. RUSSIA* View. Notes. Date, 04/12/2008. AppNr, 28617/03. Body, Court (First Section).
6. *B v The United Kingdom; P v The United Kingdom*: ECHR 2001.
7. Справа «Шагін проти України» (CA5E of SHAGIN V. UKRAINE) Заява № 20437/05.
8. Конституція України [Електронний ресурс]: Закон України від. 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Верховна Рада України.